
БОГОРОДИЦА МЛЕКОПИТАТЕЉНИЦА*

Богородица Млекопитатељница, Галактотрофуса, *Virgo lactans*, мистични назив њ тропеџа, зове се сликање како Богородица доји мало дете Спаситеља.

Када се до сада писало о начину сликања Богородице Млекопитатељнице, проучавани су споменици, и на основу њих су чињени закључци. Највише су казали о Богородици Мле-

---

¹ *Geschichte der Juden*, I. 1875, 470 след. Против тога устаје Kuenen, *Historisch kritische Einleitung in die Bücher des A. T.* 1887, I. 204

² Исп. W. Erbt, *Der Fund des Deuteronomiums* (*Orientalistische Literaturzeitung* 11, 57—62), који за Овију исто држи.

³ Goettsberger, *Einleitung*, 83.

* Предавање, одржано на Византолошком конгресу у Риму (септембра 1936), камо сам ишао помоћу добивеном од фонда † Луке Ђеловића и од Министарства Спољних Послова. У овом предавању приказане су фреске и иконе Богородице Млекопитатељнице које се налазе у нашој земљи.

копитатељници Н. П. Кондаков¹ и G. Millet². G. Millet је исправио неке нетачности код Кондакова. Међутим нису довољно испитани текстови, који су инспирисали овај начин сликања Богородице, са којима би се поред испитивања споменика, држимо, дошло до тачнијих и коначних резултата. Само је проф. Millet истакао да су односно место из протоеванђеља Јаковљева и песме палестинских мелода крајем VIII века инспирисали сликање Богородице Млекопитатељнице, и наводи свега четири места из византиске црквене поезије од анонимних аутора.

Потражили смо места из сирске и византиске црквене поезије, проповеди и других списа, која би могла инспирисати сликање Богородице Млекопитатељнице, и нашли смо велики број ових места. Где год се говори о рођењу Спаситеља од Богородице, веома често се говори о дојењу Спаситеља детета од Богородице.

У еванђељу Лучином '11,27 нека жена, без сумње нека мати, обузета дивљењем према чудима и учењу Исуса Христа, рекла је Спаситељу: „Блажена је утроба која те је носила, и груди које си сисао“, т.ј. сматра Богородицу блаженом што је таквог Сина родила и дојила.

У црквеној поезији о дојењу Спаситеља детета говоре песме сирских песника Јефрема Сирскога († 373 или 379), Исака Антиохијскога (око 404), Valäus-a (460), Јакова из Батне у Саругу (око 519), и песме византиских песника: Романа Мелода (у времену од 491—5 8), τοῦ κυρίου Ἀνδρέου, Βύζαντος, Ἰωσήφ, и других анонимних песника.

Јефрем Сирски у песмама на Рођење Христово и у Похвалној песни Марији овако пева:

„Вишњи се хранио млеком, а по Његовој доброти хране се сва створења. Он — дојке и дисање живота —, од Његова живота мртви сисају живот и оживљавају . . .“

„Када се Он хранио млеком Маријиним, тада је тачно живот свему“.

¹ Памятники христианского искусства на Афонѣ, Спб. 1902. 172—174. Иконографія Богоматери, 19 0, 32—40, 128. Иконографія Богоматери, I. (1914), 255—258; II (1915), 408—410.

² Recherches sur l'icônographie de l'évangile aux XIVe XVe et XVIe siècles, 627 и даље.

„Давала је Марија Њему млеко, и као човек хранио се њезиним млеком“.

„Изишао је из утробе младенац, хранио се млеком, растао је посред деце — Син Господа свега“.

„Како ћу отворити изворе млека Теби први изворе? Како ћу Тебе хранити, када Ти све храниш са своје трпезе? Како ћу приступити Твојим пеленама, када се Ти одеваш светлошћу?“

„Без мужа зачала је Тебе у утроби, њезине дојке се природно напунише млеком, Ти си жедну земљу изненадно начинио извором млека“.

„У осмој години нека узнесе хвалу створење које храни своје породе из својих извора. Нека се поклони видећи Сина на материнским грудима и чистог младенца, који се храни чистим млеком“.

„Цар пред којим трепте анђели, огњена и духовна бића, лежи на прсима Дјеве, она Га грли и љуби као младенца“.¹

Свакако угледајући се на Јефрема Сирског, и други сирски песници слично певају, тако:

И с а к А н т и о х и ј с к и :

„Sehet, — so spricht er (т.ј. Исус Христос) — meine Geburt, die der euren ganz ähnlich ist, und glaubet auch, was ihr seht! Von eurer Milch, die ihr trinkt, habe ich mich genährt und auf euren Knien bin ich erzeugen worden.“

„Bringe Opfer dar Seiner Majestät, dagegen gib Milch seiner Kindheit.“

„Wenn er nicht aus ihr Fleisch geworden wäre und sich nicht in ihr mit dem von ihr herrührenden Leibe vereinigt hätte, warum hätte er dann nachdem er aus ihrem Schosse hervorgegangen war, wie denn von ihr Milch getrunken? Wenn er seine Glieder nicht von ihr empfangen hätte, so hätte er auch nicht ihre Milch triken dürfen“.²

¹ Творенія иже во святыхъ отца нашего Ефрема Сирина, Часть шестая, Москва 1851, стр. 326, 328, 329, 334, 345, 347, 359, 375.

² Bibliothek der Kirchenväter. Ausgewählte Schriften der syrischen Dichter Cyrillonas, Baläus, Isaak von Antiochien und Jakob von Sarug. Aus dem syrischen übersetzt von Dr. P. S. Landersdorfer, 1913. S. 30—31, 37, 43.

Baläus хорепископ:

„Selig bist du, denn du hast ihn gesäugt, den Allernährer...
Selig bist du, denn mit deiner Milch hast du Gott genährt...
Obwohl Jungfrau, hattest du Muttermilch und säugtest den Er-
nährer.“¹

Сл. 1. Богородица Млекопитатељница у ниши монашке ћелије у манастиру Јеремије у Сакари (Египат) из VI века. (Снимак А. Л. Sahmitz-a).

Јаков из Батне у Саругу:

„Sehet Jungfräulichkeit und Milch findet sich vereinigt bei der Preiswürdigen, vollkommene Geburt und versiegelter Schoss; wer vermag Sie genügend zu loben? Während sie mir eben noch zur Schar der Mädchen zu gehören schien, sah ich, wie Sie als Mutter ihrem Kinde Nahrung reichte.“²

¹ Ibid. S. 40—41.

² Ibid. S. 40.

У Византији Роман Мелод, такође родом из Сирије, овако пева у славном божињем кондаку и у плачу Богоматере на Велики петак:

»Τί τοῦτο, τέκνον; πῶς ἐνεσπάρης μοι; καί πῶς ἐνεφύης μοι; ὁρῶ σε, σπλάγχνον, καί καταπλήττομαι, ὅτι γαλουχῶ, καί οὐ νενύμφευμαι· καί σε μὲν βλέπω μετὰ σπαργάνων τὴν παρθεναίαν δε ἀκμὴν ἐσφραγισμένην θεωρῶ.«¹

»Οὐ ἀπλῶς γὰρ εἶμι μήτηρ σου, τέκνον εὐσπλαγχνον, οὐχ ὅτι γαλουχῶ τὸν χοριγὸν τοῦ γάλακτος...«²

»О зашто Ти говориш, чедо моје слатко, да ја не чиним што и друге жене? Зар нисам ја слично њима у утроби носила Сина мојега? Зар га нисам хранила млеком дојки мојих? Како да не лијем сузе сада, када Ти сада журиш да примиш неправедну смрт, Ти који мртве васкрсаваш, Сине и Боже мој!«³

У минејима и другим богослужбеним књигама ови текстови говоре о дојењу Спаситеља од Богородице:

»Φέρεις τὸν τὰ πάντα φέροντα, καί γαλουχεῖς τὸν πᾶσι τροφήν παρέχοντα. Μέγα καὶ φρικτὸν, τὸ ὑπὲρ νοῦν σου μυστήριον, κιβωτὲ τοῦ σεπτοῦ ἀγιάσματος, Παρθένε Θεοτόκε· ὄθεν πιστῶς σε μακαρίζομεν.«⁴

»Ѧви еѦ прѦкѦмоѦци хѦрѦвѦим. Ѧво сѦдѦцаго, носн(м) на рамѦ. хѦрѦвѦи(м) Ѧ сѦрафн(м) прѦч(с)та Ѧтр(о)кокице, на роѦкѦ скоѦю носила Ѧси, Ѧ мл(д)нца млѦкѦ(м) вѦз(д)оила Ѧси. Ѧго(ж) прилѦкжно Ѧ на(с) поѦуцих' те вѦѦ кѦѦѦтинѦ.«⁵

»Ἰδωμεν Θεὸν ἐν τοῖς σπαργάνοις· ἰδωμεν Παρθένον γαλουχοῦσαν· φρικτὸν θέαμα! . . .«⁶

¹ J. V. Pitra, *Analecta sacra* I, p. 2.

² J. V. Pitra *Analecta sacra*, I, p. 10.

³ Овај ѡкос нема Pitra у кондаку εἰς τὸ λάθους τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τοὺς θρήνους τῆς Θεοτόκου. У примедби каже Pitra: „Vacuus manet in codice unius troparii locus, etsi vel acrostichidi perficiendae nil omnino desit.“ Ми цитирамо ове речи по рукопису Московске Синодалне Библиотеке. Види П. Цвѣтковъ, Пѣсни св. Романа Сладкопѣвца на страсную седмицу. Москва, 1900, 182.

⁴ 31. Окт. богородичан 9 песме.

⁵ Богородичан светилна на јутрењу 31 окт. св. ап. Стахија и других и мученика Епимаха. Рукоп. минеј Горње Цркве у Срем. Карловцима.

⁶ Стихира на хвалите 20. децембра. ПоѦма Ῥωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ.

»Πῶς σε γαλουχήσει Παρθένος, τροφέα πάντων εὐσπλαγχνε.«¹

»Ἀνύμφευτε Παρθένε, πῶθεν ἦκεις; . . . πῶς τὸ κτίστην φέρει ἐν ἀγκάλιας; πῶς οὐκ ἐφάρης τὴν νηδὺν; . . . καὶ μάγοι δε προέρχονται, ἀπὸ ἀνατολῶν τῆς γῆς, εἰς δυσμὰς θεάσασθαι, τὴν Σωτηρίαν τῶν βροτῶν, ὡς βρέφος γαλουχούμενον.«²

»Ἴνα τῆς φθορᾶς, τὸν ἰὼν ἀποκαθάρης, καὶ τὴν ἀρχικὴν, ἀναπλάσῃς μοι εἰκόνα, σαρκούσαι καὶ θηλάξεις, καὶ σπαργάνοις ὁ νεύματι, παντα περιάγων ἐνευλίδσῃ.«³

»Ὁ τερατοουργῶν, καὶ τὴν Αἴγυπτον μαστίζων, ὡν τε λαῶ, τῷ ὀνόματι τὸ Μάννα, σαρκούται καὶ θηλάζει.«⁴

»Χριστοπλοκάτατε κύργε καὶ δοδεκάτειχε πόλις, ἤλιοστάλαττε θρόνε, καθέδρα τοῦ βασιλέως, ἀκατανόητον θαῦμα, πῶς γαλουγεῖς τὸν Δεσπότην.«⁵

»Πῶς ἐκ μαζῶν σου γάλα βρέεις Παρθένε; πῶς τρέφεις τὸν τροφέα τῆς κτήσεως«⁶;

»Τίς εἴρακε παιδίον, ὃ οὐκ ἔσπειρε πατήρ, γάλακτι τρεφόμενον; ἢ κοῦ τεθέαται παρθένος μήτηρ; ὄντος ὑπὲρ ἔννοιαν ἀμφοτέρω, Θεογεννήτορ ἀγνή«⁷.

»Κατεπλάγησαν Ἄγνη, πάντες Ἄγγέλων οἱ χοροὶ, τὸ μυστήριον τῆς σῆς κρυφορίας τὸ φρικτὸν πῶς ὁ τὰ πάντα συνέχων νεύματι μόνω, ἀγκάλιας ὡς βροτὸς ταῖς σαῖς συνέχεται, καὶ δέχεται ἀρχὴν ὁ προαιώνιος, καὶ γαλουγεῖται σύμπασαν ὁ τρέφων πνοὴν ἀπάτω χριστότητι, καὶ σὲ ὡς ὄντως, Θεοῦ Μητέρα, εὐφημοῦντες δοξάζουσιν«⁸.

Тако певају песници.

Црквени писци Истока у својим беседама и похвалама пишу слично песницима.

Атанасије Александријски (373) у *Sermo de descriptione Deiparae (dubius)*, који се приписује Атанасију, каже овако:

»...διάκονοι δὲ οἱ πομπένες, ἱερεῖς οἱ ἄγγελοι, ἀρχιερεῖς ὁ Κύριος, θρόνος ἡ Παρθένος, κρατῆρες οἱ μαζοί... (Migne, Patr. gr. 28,953).

»...γαστήρ ἀνερημνεντος, κόλπος ἀκατάληπτος, μαζὸς ἀγιόριζος, γάλα ξενοδόξος...« (Ibid. 944-5).

¹ I трапар 7 песме канона 21. дек.

² Βύζαντος. И ниње на Господи возвах на вечерњу 22. децембра.

³ Стихира на стиховње, на вечерњу 22 децембра.

⁴ Трећа стихири на хвалите, 22 децембра.

⁵ Μέγα ὄρολόγιον. Ексапостилар на крају великога канона Богородице, Теодора Дуке Ласкара. Овај експастилар додан је касније канону, и налазимо га на икони Богородице Млекопитатељнице у Карејској хелији.

⁶ Блажена из погребног чина.

⁷ Богородичан прве песме канона 8. септембра.

⁸ Октоих. Слава и ниње сједални на васкрсном јутрењу, глас 4.

„...Ὅχι ἀπλῶς τὸ μαζὸν ἐλκύσαι ...μαζὸν ἐίλικυσεν, ἵνα τὸ γάλα τῆς χάριτος βρῶσι, ὅπερ ἐκ τῆς οἰκειᾶς πλευρᾶς ἀνέβλυσε· γάλα γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ αἶμα λευκανθέν. (Ibid. 945).

Амфилохије Иконијски (375 епископ) каже:

„Ὡ τοῦ θαύματος! Ἐπὶ φάτης ὡς παιδίον ἠλόιζετο, ὁ ὑπὸ τῶν οὐρανῶν μὴ περιγραφόμενος· καὶ γυναικείας ἀγκύλας ἐθάλλετο, ὁ λόγῳ βραχὺ τὰ πάντα συστησάμενος· καὶ ἐγαλουχεῖτο ὑπὸ τῶν ἀμάντων τῆς ἀγίας Παρθένου μαστῶν, ὁ πάσαις ταῖς ὑπερκοσμίαις δυνάμεισι τὸ εἶναι κεχαρισμένος“.¹

Св. Јован Златоусти († 407) у беседи на Рођење Христово (сумња се да је оригинална) каже:

„...ἀλλὰ βασιλεῖς μὲν τὸν ἐπουράνιον βασιλέα τῆς δόξης ἤλθον προσκυνήσοντας, στρατιῶται δὲ τὸν ἀρχιστράτηγον τῆς δυνάμειος θεραπεύσοντες· αἱ γυναῖκες τὸν ἐκ γυναικὸς τεχθέντα, ἵνα τὰς λύπας τῆς γυναικὸς εἰς χαρὰν μεταβάλλῃ· αἱ παρθένοι τὸ τῆς παρθένου παιδίον, ὅτι πῶς ὁ γάλακτος καὶ μαζῶν δημιουργὸς τὰς πηγὰς μαζῶν αὐτόματα ρεῖθρα φέρεσθαι ποιῶν, παρὰ μητρὸς παρθένου παιδίου τροφήν ἔλαβε... Διὰ τοῦτο ἐν φάτη ἐτέθη, ἵνα ὁ τρέφων τὰ σύμπαντα παιδίου τροφήν παρὰ μητρὸς παρθένου λάβῃ. Διὰ τοῦτο ὁ τῶν μελλόντων αἰώνιων Πατὴρ ὡς ὑπομάζιον βρέφος παρθενικῶν ἀνέχεται ἀγκάλων, ἵνα καὶ μάγοις εὐπρόστος γένηται. (In natalem Christi diem, Migne, 56, 387, 391).

У похвалном слову пресв. Богородице од Златоустога на ς(τ)ρίᾱ по ροждаетвѣ κ χ(с)в'к ρѣк'ше на целѡбаніе бѣ имамо ове текстове „...мл(д)нца млѣ'ко съсоѡцаа, ѡ пѣтаѡца пѣтаѡцѡю, ѡ на ρѣкѣ носѡмаа носѡцѡю его... гд'к ѡ(с) ѡсоѡшивѡи чрѣмпноε мѡре, ѡ млѣ'комѡ наπαῖέμѡ.“²

Модест патријарх Јерусалимски (616—626) каже да је Богородица родила у телу живот, ἦν ἔτεκεν ἐν σαρκί, καὶ ἐγαλακτοτρόφησεν ἐξ οἰκειῶν μαστῶν... καὶ ὡς ναμάτων πηγῆς ἐκ παρθενικῶν αὐτῆς πηγῶν, ἦτον μαστῶν, πεπωκότος, καὶ ζωοποιήσαντος τὸν θανατωθέντα πρωτόπλαστον Ἀδάμ“. (Encomium in B. Virginem, Migne, P. g. 86, 3281, 3292).

Андрија Критски (711—720) у беседи на Рођење Богородице каже:

„Θεὸς γὰρ ἦν, εἰ καὶ σαρκικῶς γεννηθῆναι προείλετο, λοχείας ἄνευ, καὶ ὀδίνων χωρὶς· ὡς ἄν, καὶ τὰ μητέρων ἢ μήτηρ ἐκφύγοι, παραδόξως ἐκτρέφουσα

¹ Oratio in Christi natalem, Migne, 39, 40.

² Πάναγ' ῥήκ'ъ рукописни, писао га 1636 у поткриљу горе Овчара и Каблара на реци Морави у Великој Стени званој Лествици, Теодосије инок. Својина Богословије св. Саве. Овде у једном слову на Рождество (без првих листова) каже се, како Исус прѣдѣъ със'ць ѡ м'ѣре скоѣ м'арѣ.

γάλακτι δι' ἀνάγκης, ἐλαιδολοίμῃ, καὶ ἡ Παρθένος ἀποροῦσα ἀποκρίουσα γέννημα, μένει παρθένος ἀγενεούσα, οὕτω καὶ μετὰ τὸν τόκον τῆς παρθενίας τὰ σήμαντρα φέρουσα. (Migne, P. g. 97, 813).

Дамаскин у слову на Рођење Христово еуфемистички каже о дојењу, како Марија браќа оубо не вѣ(д)ѣ'шии мтр'ниа твѣраше. (Споменути рукописни панегирик).

Сл. 2. Богородица Млекопитатељница у цркви св. Сергија у Сададу (Сирија), из времена око 1200. г. (Снимак Јох. Георга, херцога саксонског).

Лав Философ (886—912) пише:

„Itaque quae nunc sunt res, aenigmata tunc erant: lacte nutriens et Virgo manens...“ „et nutrimenta subministrantem, lac sugere.“ (Oratio VI, In Christi nativ. III, Migne, 107, 56). И даље: „Habes quibus flectas, habes quibus suadeas: manus quibus portasti, ubera quibus lac dedisti. Fascias illi ad memoriam revoca, et quidquid Infantem nutriens egisti, qui ut populum sibi gloriosum acquireret, esse Infans voluit. (Ibid. 107, 60).

Црквени писци Запада слично пишу:

Јероним (420) у *Epistola X De assumptione B. Virginis Mariae* (dubia) каже:

„... si nutricem coelestis panis vocitem, lacte dulcedine re-
ples. Lacta ergo, mater, cibum nostrum, lacta cibum angelorum,
lacta eum qui talem te fecit, ut ipse fieret in te... Quanta fuit
haec dignatio, ut crearetur ex te, quam creavit: portaretur ma-
nibus, quas formavit: sugeret tua ubera, quae ipse implevit“?
(Migne, P. I. 30, 149).

И даље: „Dignum namque est cum summa ei gratulatione
formulari, per quam insignia virginitatis pullalarunt: siquidem ipsa
Virgo exstitit ante coniugium, virgo in coniugio, virgo praeg-
nans, virgo pariens, virgo lactans, et dicta merito mater, non de
marito. (Ibid.).

Августин (430) каже:

„Virgo ante coniugium, virgo in coniugio; virgo praegnans,
virgo lactans“. (Sermo CLXXXVIII, In Natali Domini, V,
Migne, 38, 1004).

„Qui regit sidera, sugit ubera“. (Sermo CXCVI, In Natali
Domini, XIII, Ibid. 1020).

У беседама које се приписују Августину читамо:

„O praesepe splendidum, in quo non solum jacuit fenum
animalium, sed cibus est Angelorum! Lacta, Maria, creatorem
tuum, lacta panem coeli, pretium mundi. Praebe lambenti ma-
millam, ut pro te ipse praebeat percutienti maxillam. Nutriatur
infans lacte tuorum uberum, ut pro te etiam accipiat aceti potum...“
(Sermo CXIX, In Natali Domini, III, Migne, 39, 1984).

„Venite, lactantes ad lactantem.“ (Sermo CXXIII, In Natali
Domini VII, Migne, 39, 1991).

Латински песници, слично сирским и византиским, опе-
вају Богородицу како доји дете Спаситеља, али ређе и уз-
држљивије него они. Тако Coelius Sedulius, хришћански ла-
тински песник прве половине V века, у својој славној и у за-
падној цркви раширеној божићној химни: A solis ortus cardine,
слави чедне Богородичине груди које су постале храм Божји,
и слави Богородицу која са мало млека из својих груди храни
Онога, који држи и храни целу природу:

„Feno jacere pertulit,
Praesepe non abhoruit

Parvoque lacte pastus est,
Per quem nec ales esurit* (Migne 19, 763 f).

Venantius Fortunatus (лат. песник VI века) пак у
песми Hymnus de nativitate Domini овако пева:

„O gloriosa Domina,
Excelsa super sidera,
Qui te creavit provide
Lactasti sacro ubere.“ (Migne 88, 264 f).

Папа Гргорије III (731—741) у писму Лаву Исаврија-
нину каже овако:

„Nos ipsi cum ecclesiam ingredimur, et miraculorum Domini
Iesu Christi picturas contemplamur, et sanctae matris eius Do-
minum Deumque nostrum lactentem in ulnis habentis, ange-
losque circumstantes ac ter sauctum hymnum canentes, non sine
compunctione regredimur.“ (Mansi, Amplissima coll. Concil.
12, Ann. 687—787. col. 966 - 968.).

Анзелмо Кентерберијски (1093—1109) пише да је
Богородица дојила Анђела великога савета (magni consilii An-
gelum), и даље:

„Beata viscera, quae portaverunt aeterni Patris Filium. Beata
ubera tua, quae lactaverunt Christum Dominum“ (Oratio LVIII
Ad sanctam Virginem Mariam. In partu eius. (Migne, CLVIII, 963).

Adamus Perseniae abbas (после 1200) у Frag-
menta Mariana (Fragm. V, Migne, Patr. lat. 211, 752)
такође говори о дојењу, али он додаје још и ове интере-
сantне речи:

„Mecum optime agitur, si inter collactaneos suos me Iesus
meus connumerat“.

Ко су то collactanei Iesu?

Света Дјева Богородица дојила је својим светим грудима
не само Спаситеља дете, него и касније у току црквене исто-
рије на чудновати начин одличну децу и лица, која су овим
дојењем била освешћена и болесна исцељена. Ова деца, одно-
сно лица зову се collactanei Iesu, а то су били: Св. Јован Зла-
тоусти (407), св. Фулберт еп. из Шартра († 1029), св. Берн-
хард Клервоски († 1153), св. Доминик († 1221), Катарина Си-
јенска (1380), Alanus из Rupe (1475) и неки клирик.

У животу Henrici Susonis (између 1295—1300) каже
се да је Св. Јован Златоусти као школско дете клекао пред
жртвеником, где је била насликана Богородица на дрвеној

икони како у крилу доји Исуса (*Galaktotrophusa*), и рекла је на истој слици Исусу да мало престане (са сисањем). (*Migne, P. 1. 211, 776—778*).

Фулберт из Шартра био је болестан од неке болести, и једне ноћи када је нарочито осећао јаке болове и када му је горео језик, видео је Богородицу са великом пратњом, која му је казала да отвори уста. Када је ово учинио, Богородица је из груди испедила најсветије млеко, чиме је сасвим освежила његов језик и исцелила га је. (*Ibid.*)

За *Bernhard*-а из Клервоа каже *Chrisostomus Henriquez* у *Menologio Ord. Cist. 1630 die 13 maii* ово:

У једној цркви (*S. Beroli castri Castellionis*) била је стара Богородична икона (*Galaktotrophusa*), веома поштована. Ова Богородица јавила се Св. Бернхарду на чудноват начин и рекла му је: „Бернхарде, прими дете моје, Искупитеља целога света“, и као да би био природни брат Христов, руком са споменуте иконе дала је дојку св. Бернхарду, који јој је био одан, и са иконе дала му је у отворена уста три капи млека, које су чудно потекле. Иза тога саставио је Бернхард многе похвале Богородици под утецајем Св. Духа и Њезином благодаћу (*Ibid.*).

Слично је било и са св. Домиником. За време борбе са Албигензима, када је био једном у некој шуми у очајном стању, јавила му се Богородица и „*jacentem semianimenque erexit, atque in virgineos acceptum amplexus fixo osculo dissuaviavit, castimisque uberibus appressit*“ (*Ibid.*).

За *Alanus*-а из *Rupe* каже се да му је Богородица једном за време молитве, извадивши дојку, излила у уста множину млека. (*Ibid.*) Овде се каже, даље, како је Богородица Катарину „*uberibus aliquando admovit et ut virgineo lacte non solum labra proluerit...*“ и т. д.

Vincentius из *Beauvais*-а († око 1260) у VII књизи *Speculi historialis*, cap. 84, каже за неког клирика да је своју љубав према Богородици тако показивао, што је увек када год је ушао у цркву или ишао кроз цркву, са понизношћу клекао и рекао: „*Beatus venter, qui te portavit, Christe, et beata ubera, quae te lactaverunt, Dominum et Salvatorem nostrum*“. Када се он једном разболео, такве је болове имао, да је зубима појео језик и усне. Када је у тако очајном стању био, видео је једном где поред његова узглавља стоји једно лице дивна и часна изгледа, а то изгледа беше клириков анђео, који овако

оплакиваше страдање свога клирика, и изгледаше као да овако-јадикuje:

„Шта је ово, о Госпођо милосрђа и побожности? Зар је ово поздрављање (salutatorium) славе и благодати, зар је ово језик који је славио утробу Твоју и груди и рођење?... Ако ћеш Ти оставити своје, ко ће својима помоћи? Не тако Владичице, не тако, пропашће род људски, ако у Теби не нађе уточишта“. Када је анђео ово рекао, појавила се Мати Божја, и као дајући задовољштину за своју немарност према своме слузи, пришла је ближе ка постељи болесника, и извадивши дојку спустила је у његова уста најслађу росу млека, од чега је језик постао цео, а усне су добиле стари украс, а целоме телу вратила је пређашње здравље. Када је устао здрав и неповређен, иако је језиком ћутао, али је својим животом проповедао, и предао се служењу Богу и побожном животу. (Ibid).

Међу Чудима Богородице, која су била нарочито омиљена лектира у времену (XV и XVI в.) и у местима (Венеција и остала Италија) када и где су радили италио-критски сликари икона Богородице Млекопитатељнице, имамо ово чудо:

„S. Giovanni Vossadoro. Св. Јован Златоусти, патријарх цариградски, бива неправедно свргнут са патријаршког престола. Губи вид и трпи оскудицу. Једном хоће да иде у неки град, сам и без вође, и пада у трње. Једне ноћи, хвалећи Бога за своје страдање, и нарочито призивајући Богородицу, она му се јавља и вели: — „Сине Јоване, хоћеш ли да прогледаш и да се вратиш на свој престо“? — Јован одговара: — „Нећу више да гледам овај век, нити да уживам земаљска блага, ако ми не покажеш оно што је твоме Сину било најмилије на овом свету.“ Богородица ишчезава, и идуће ноћи опет му се јавља, заједно са својим Сином, који држаше руке међу мајчиним дојкама. Намах Јован прогледа и, гледајући, почиње се чудити. Тада му Дјева Марија вели: — „Ево што је моме Сину било најмилије на овом свету.“ Св. патријарх са великом побожношћу кличе: „Вечита хвала нека буде теби и твоме Сину, која си удостојила мене недостојна да видим толике ствари; молим те да ме лишиш овога живота, или, ако сам потребан, да ме опет вратиш на моје место. Богородица га опет повраћа у првашњу патријаршку част, а

на концу живота прима га за његове заслуге у небесне дворе.“¹

Уверени смо, да осим ових имамо још многе друге текстове који говоре о дођењу Спаситеља детета од Богородице. За нашу сврху доста је и ово.

Дакле текстове за инспирацију сликања Богородице Млекопитатељнице имамо од еванђелиста Луке, па даље од 4. столећа код црквених песника и писаца Сирије, Палестине, Египта, Рима, Африке, Византије, Запада, дакле по целом хришћанском свету.

Када сада погледамо споменике сликања Богородице Млекопитатељнице, видећемо да је имамо у старој хришћанској уметности у катакомбама св. Присциле у Риму (II век), на кархеријанској вази (IV век), код Копта у Египту у VI веку (Сакара,² Бавит,³ стеле), у Пантократоровој пећини Мопс Латрус-а (VII—VIII век), у Риму у VIII веку по сведошћу папе Григорија, у Мецу (IX век), у Малој Азији (печат Романа митрополита кизичког), у Сирији (XII век),⁴ у Риму (XII век), у Асиси (XIII век), на фрескама у Јужној Италији, у Светој Гори, у српској иконографији XIV века, од XIV века у Сијени, Фиренци, Верони, Болоњи, Низоземској и Шпанији, — дакле опет скоро по целом хришћанском свету, почев од II па после од VI столећа и даље, не искључивши сасвим ни

¹ Види Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XI, стр. 199—200.

² У манастиру Јеремије у Sakkâra (35 km југозападно од Каира) из 470. у ћелији монашкој, у апсиди према истоку, насликана је Богородица Млекопитатељница. Ово за Египат није ништа необично, јер је Египат кроз 1000 година сликао дете на грудима матере. Види слику код Alfred Ludwig Schmitz, Die Welt der ägyptischen Einsiedler u. Mönche. Römische Quartalschrift, 1929, XXXVIII Bd., 228—9.

³ Манастир Apollo-а († 395) у Bâwit-у, 316 km. јужно од Каира.

⁴ У Sadad-у у Сирији, 1½ час од Homs-а кроз пустињу, у цркви Mar-Sarkis (св. Сергије) из времена око 1200. год. има већи број фресака, које су премазане пре 100 година, тако да се од њих виде само контуре. Међу овим фрескама најбоље се види Богородица Млекопитатељница: Богородица држи дете и доји га, а детету Спаситељу целива руку једно лице. Иза њих је један светитељ. Иза Марије је Јосиф. Изнад Богородичине круне су два анђела. Види слику код Johann Georg, Herzog zu Sachsen, Sadad, Karjeten und Hawarim. Oriens Christianus, III Ser. II Bd. (II Heft), S. 233—242.

Византију.¹ У Карејској ћелији св. Саве у Св. Гори чува се позната икона Богородице Млекопитатељнице, коју је према предању донео св. Сава у XIII веку из манастира преп. Саве Освећенога. Кондаков не верује овом предању и држи да ова икона потиче из XIV века, Wulff и Millet су склони да је сматрају копијом једне старохришћанске иконе Богородице Млекопитатељнице, која је у XIII веку из Палестине доспела у српске земље.²

Када бисмо сада тражили узрочну везу и развојну линију код ових споменика, тешко би је, држим, могли са сигурношћу утврдити од римских катакомба, кроз Египат, Француску, Рим, Малу Азију, Сирију, Италију, Св. Гору, Србију, Византију, Русију. А када узмемо као подлогу споменика текстове, онда нам је ствар разумљива, наиме мотив Богородице Млекопитатељнице могао се појавити самоникло на основу текстова свугде у хришћанском свету. Кондаков не може да разјасни којим се путем појавио мотив Богородице Млекопитатељнице у коптској и карловингској иконографији. Ми разјашњавамо путем текстова (а модел за овај мотив је свака дојиља), нарочито (на истоку) путем литургијских текстова.

Ево примера и доказа.

Поред карејске иконе у српској црквеној иконографији имамо свега једну фреску Богородице Млекопитатељнице, и то у Пећи. Све до пре неколико година није се знало за ову фреску, јер је била прашином прекривена. Налази се у Пећи у припрати, коју је подигао архиепископ Данило (1324—1337), велики Данило, аскета-монах, игуман Хиландара, испосник карејски, дипломата краља Стефана Дечанског, архитекта и уметник, ратник, борац и бранилац Хиландара, писац биографија српских краљева и архиепископа.

У овој припрати имамо јединствену величанствену композицију Богородице Млекопитатељнице, сликану у трећем де-

¹ Види А. Айналовъ, Византійскіе памятники. Артосница ризницы Асена Пантелеймоновскаго монастыря. Виз. Врем. VI (1899), 73—75. На овој артосници имамо слику Богородице Млекопитатељнице — Πάρετος βρεφειότροφος. артосница је начињена у Цариграду, и у незину натпису спомиње се Алексије Ангел Комнин. Види и д. Millet, Recherches..., p. 627—9. На бронзаним вратима у Ravello мислим није приказана Богородица Млекопитатељница (Bertaux, p. 420. pl. XVIII).

² Th. Schweinfurth, Geschichte der russischen Malerei, 439—40.

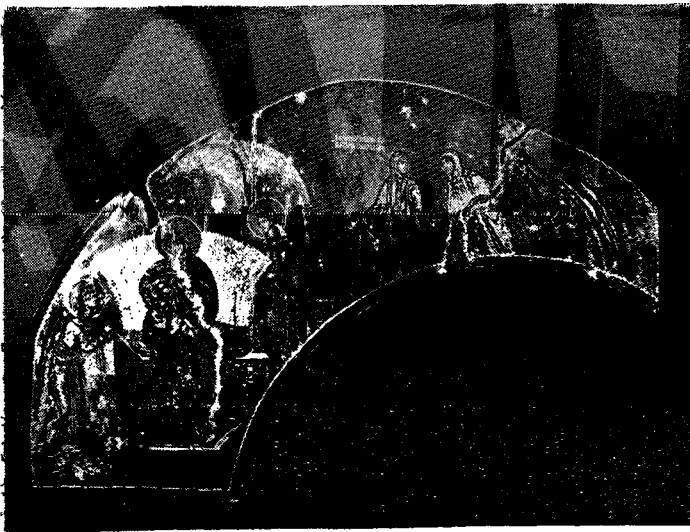
ценију 14. века, када се већ скоро две стотине година сликала Богородица Млекопитатељница у Италији. Што би природније било, него доводити ову композицију у везу са Италијом. Тако н. пр. Г. Др. Влад. Р. Петковић у своме делу *La peinture serbe du Moyen Âge*, р. 37, пишући о пећској сликарској школи каже: „*Les influences de l' Occident latin y sont évidentes; elles se manifestent aussi dans l' iconographie. La Vierge a u lait, qui est figurée dans le narthex, est un thème très populaire en Italie, surtout en Italie du Sud et en Sicile. C' est aussi Saint Vitas, originaire de Sicile, qui est représenté dans l' église de la Vierge*“. Још додаје Г. Петковић да је Данило довео, по свој прилици, Грке монахе из Јужне Италије, који су донели сликарске моделе, по којима су радили српски уметници у Пећи. Ја пак мислим да се српски зограф радећи ову фреску инспирисао византском црквеном поезијом, која је појана у цркви, и другим текстовима, а да се није угледао на италијанску уметност, јер Богородица Млекопитатељница у Пећи је сликана и по садржини и по форми у стилу византиске иконографије, и толико је оригинална, да не само у Италији, него у опште у целој иконографији не налазимо ове јединствене композиције. Житије мученика св. Вита, пореклом са Сицилије, мислим, могло је доћи код Срба преко Византије, а не непосредно из Италије (Види Сергиј, *Полный мѣсяцесловъ Востока*, II, 162), а грчки монаси су у Пећ, мислим, могли лако доћи из Свете Горе или Цариграда, јер Данило посвећује своју цркву „Одигитрији Цариградској“. На Пећској фресци Богородице Млекопитатељнице анђели удивљено и зачуђено гледају, а један анђеостом руке изражава чуђење, и само што не кажу: *φρικτὸν θεῶν!* Чему се чуде анђели? На ово питање дају нам одговор споменути текстови. Чуде се како Девојка доји Створитеља света и хранитеља свега.

Ако прочитамо текст црквене песме из октоиха:

„Устрашише се, чиста, сви хорови анђела од страшне тајне твога рођења: како се Онај, који држи све једним мигом, као човек држи у твојем крилу, и прима почетак Превечни, и бива дојен Онај, који храни свако дисање“, — и погледамо ову фреску, видећемо да је зограф инспирисан овим текстом црквене поезије, насликавши анђеле како са

страхом и чуђењем у очима и гестовима гледају Богородицу Девојку, како доји хранитеља света.

Када св. Јован Златоусти у беседи на Рођење Христово позива жене-девојке да се поклоне детету Девојке, да виде како Створитељ млека и дојки прима храну „од Матере девојке (и Августин каже: *Venite lactantes ad lactantem*), зар овде на фресци нису приказане жене које су дошле да се поклоне и да виде парадоксон: дојење и девојаштво, како се млеком девојке храни Створитељ млека и дојки. Једна од ове три жене обраћа се другима двома и пита их погледом: „Шта је ово? Како девојка доји“? Друге две жене удивљено гледају

Сл. 3. Богородица Млекопитатељница у Пењској припрати (трећи децениј 14. века).

како Богородица Девојка доји, и своје чуђење и дивљење изражавају погледом и гестовима руку, и уједно чине *προσκύνησις*, кличући Богородици речи из Сергијева акатиста: „*χαῖρε νόμφη ἀνυμφευτή*“ — на српкословенском. И зограф нам у овим речима казује чему се чуде и диве ове три жене, т.ј. што је као *νόμφη* родила Сина и што га доји, оставши при томе девојка *ἀνυμφεύτη*.

Видели смо да и Роман у Божињем кондаку каже:

„*ὁρῶ σε, θηλάγχρον, καὶ καταπλήττορα, ὅτι γαλουχῶ, καὶ νενόμφευμαι*“.

Када су византиски текстови инспирисали сликање Богородице Млекопитатељице код Срба у XIV веку, зар нису то могли и у самој Византији?

Када знамо с једне стране да је мотив Богородице Млекопитатељице постојао у целом хришћанском свету, када имамо толике византиске текстове о дојењу Спаситеља детета од Богородице Дјеве, а када с друге стране тако врло ретко, скоро никако, не налазимо ове теме у византиској иконографији, то се морамо запитати, шта је узрок томе? Није могуће да византиски зографи нису знали за овај мотив. Није могуће да су им били непознати текстови о дојењу, јер су се они појали — читали на богослужењу. Држимо да су се византиски зографи устручавали да сликају ову тему, поред свега тога што су се ови текстови о дојењу читали и појали у цркви на богослужењу, и поред свега што им је тај факат давао право и смелост да сликају ову тему, јер иконографија то су текстови (Св. Писма, црквене поезије, житија, и т. д.) приказани у боји. Тек су од XIV века зографи слободнији и сликају и ову тему.¹ Сликају је код Срба. Али када је сликају Срби, не можемо да мислимо да је нису сликали византиски зографи. Ову тему прихватају итало-критски сликари од XV века, и од мотива дотле, стварају тип. А када су критски сликари у Италији сликали иконе Богородице Млекопитатељице, они су се, држим, инспирисали више византиским текстовима, него ли италијанским сликарством, као и мишљу, да ће молитва упућена Богородици на овим иконама бити услишана, јер јој неће бити тешко да умоли Онога, кога у наручју доји, како каже Лав Философ.

Откуда то да Данило даје сликати Богородицу Млекопитатељицу у Пећској припрати?

¹ Wulff држи да је тип Богородице Млекопитатељице ишчекао из монументалне уметности, и дакако и из иконографије времена после икоборства, по свој прилици из равлога, што је строго богословско схватање икона после успостављања икона сматрало овај тип као сувише натуралистички. Schweinfurth пак долази до закључка, да овај тип припада онима, који су у средњевизантиској уметности напуштени, и који су се из византиског извора одржали на западу, и преко запада оживели у итало-византиској школи, а кроз ову дошао је у руску иконографију. Види Ph. Schweinfurth, Geschichte der russischen Malerei, 440—441.

Данило је за њезино сликање могао знати из Хиландара као игуман хиландарски, где је сачувана традиција о доношењу иконе Богородице Млекопитатељнице од св. Саве из манастира преподобног Саве Освећенога; си је за њу могао знати као бивши испосник Карејске ћелије, где је сачувана икона Богородице Млекопитатељнице, он је њу могао видети у Цариграду, камо је ишао дипломатским пословима по жељи Стефана Уроша III Дечанског. Зар би се Данило уметник, „учење и васпитање Св. Горе“, који је за три године и три месеца толике невоље искусио од фрушких и каталонских чета у Св. Гори, и који су га на сваки начин хтели убити, угледао на западно сликарство? Мислимо не.

Дакле из Пећи води нас ова фреска у Св. Гору, Хиландар и Кареју, а одавде нас предање води на Исток и Сирију, где су постали први текстови који говоре о дојењу, који су несумњиво утицали и на сликање Богородице Млекопитатељнице у Сирији и Египту, где је такође био св. Сава српски архиепископ, и где је могао видети слике Богородице Млекопитатељнице, па можда баш и ове које ми доносимо.

Да смо на праву путу када кажемо да је византиска црквена поезија инспирисала сликање Богородице Млекопитатељнице у Пећи, доказаћемо аналогично.

Поред Богородице Млекопитатељнице сачувана нам је у српској иконографији и Ана Млекопитатељница у Зауму на Охридском Језеру, на северном зиду у цркви Θεοτόκου της Ζαχλοῦρητιδος, коју је подигао кесар Гргур, син Бранка Младеновића 1361 године.¹

Фреска Ане Млекопитатељнице у Зауму веома је оштећена. Она изгледа овако: На престолу седи Богородица и држи у крилу Спаситеља дете. Да је то Спаситељ, видимо по крсту у нимбу. Спаситељ дете благосиља десном руком, а у левој држи свитак одбочен о колена. Поред престола Богородице, с десне стране Богородице, Ана са кукастим носом, држи на левој руци женско дете и доји га. Да је то дете које се доји женско, види се по томе, што на глави има мали мафориј. Ана држи леву дојку десном руком.

¹ Сliku Ане Млекопитатељнице у природној величини имамо и у Курбинову на Преспи, вероватно из XVI века, на јужном зиду, западни угао. Ана је овде приказана као старица, са борама на лицу.

између прстију, а за дојку је одоздо ухватила ручицом и мала Богородица.

Дакле имамо поред Богородице Галактотрофусе и Ану Галактотрофусу. Да је Ану Галактотрофусу инспирисала црквена поезија као и Богородицу Галактотрофусу, ево текстова из службе празника Рођења Богородице, и из службе пред- и по- празнства празника Рођења Богородице:

„Οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον ἀγαθάτατοι, Ἄννα θεόκλητε· ὅτι μαστοὶ ἱεροῖς, τὴν τὸν ἀγαθάτατον Λόγον θηλάσασαν, σὶ ἐθήλασας τὸν χορηγὸν τοῦ γάλακτος, καὶ πνοῆς τροφέα πάσης“.¹

„Ἡ πρώτην ἀγονος χώρα, γῆν καρποφόρον γεννᾷ, καὶ ἐξ ἀκάρπου μήτρας, καρπὸν ἅγιον δοῦσα, γάλακτι ἐκτρέφει, θαῦμα φρικτὸν! ἡ τροφὸς τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἡ τὸν οὐράνιον ἄρτον ἐν τῇ γαστρὶ, δεξαμένη γαλουχεῖται μαζῶ“.²

„Ἀγαλλιάσθω οὐρανός, γῆ ευφραινέσθω· ὁ τοῦ Θεοῦ γὰρ οὐρανός, ἐν γῆ ἐτέχθη, ἡ θεόνυμφος αὐτῆ ἐξ ἐπαγγελίας. Ἡ στεῖρα, βρέφος θηλάζει τὴν Μαριὰμ, καὶ χαίρει ἐπὶ τῷ τόκῳ Ἰωακείμ...“³

„Ὡ μακαρία дуās· ὑμεῖς πάντων γεννητόρων ὑπερήρθητε, ὅτι τὴν τῆς κτίσεως πάσης ὑπερέχουσαν ἐβλαστήσατε· ὄντως μακάριος εἰ Ἰωακείμ, τοιαύτης παιδὸς χρηματίσας πατήρ. Μακαρία ἡ μήτρα σου Ἄννα, ὅτι τὴν μητέρα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐβλάστησε. Μακάριοι οἱ μαστοὶ, οἷς ἐθήλασας τὴν γαλακτοτροφήσασαν τὸν τρέφοντα πᾶσαν πνοήν, ὃν δυσωπεῖν ὑμᾶς παμμακάριστοι αἰτούμεθα, ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν“.⁴

Дакле и једну и другу Млекопитатељницу у српској црквеној иконографији инспирисали су текстови црквене поезије, како они на Рођење Христово, тако и ови на Рођење Богородице. Према томе обе слике Млекопитатељнице могу се сматрати као допунски детаљи ка сликама Рођења Христовога, односно Рођења Богородице.⁵

Л. Мирковић

¹ Тропар седме песме канона 7 септембра.

² Стихира на Господи возвах на малом вечерњу 8 септембра.

³ Сједален на јутрењу 8 септембра.

⁴ Ἐφραίμ Καρίας. Слава на Господи возвах 9 септембра.

⁵ Међу епитетима који се пишу на иконе Богородичине, у сликирској књизи Дионисија из Фурне имамо и епитет Ἡ Γαλακτοτροφεύσα (Α. Παλαδοπούλου — Κεραμέως, σελ. 228).

Овај чланак је разјашњење фресака и икона Богородице Млекопитатељнице из наше земље, које ћу објавити у своме делу „Икоње Далмације“, а које ће изићи као засебна књига Споменика II разреда Срп. Краљ. Академије.